

Het zijn niet mijn woorden hoor

Gender en (pseudo-)citaten

Ingrid van Alphen

Mensen leggen voortdurend elkaar, zichzelf of een anonieme ander ('ze') woorden in de mond door middel van zogenaamde citaten in de directe rede. Zie de volgende waargebeurde voorbeelden uit diverse spreekcontexten:

(1)

- a Ik dacht gewoon: "*ik sla ze alle wapens uit de handen*".
- b Ik had echt zoiets van: "*o geen woorden voor*".
- c Ik vind dat we op moeten passen voor een soort van papegaaiencircuit van: "*de burger ziet dat niet*".
- d Dénkt u dan ook van: "*ja ik was gewoon niet goed*" ?
- e Ze zeggen altijd van: "*doe maar gewoon*".
- f Vroeger was het helemaal van school vanne: "*oh wat voor gezin kom je? nou oh, is je vader tuinder? dan ga je toch fijn naar de huishoudschool*".

Bij deze linguïstische vorm, ook wel *direct reported speech* genaamd (DRS) kunnen we spreken van fictieve interactie omdat geen van de directe citaten feitelijk zo geuit is. Vaak is het een weergave van de eigen gedachten of innerlijke emoties (1 a-c), of die van een ander (d) of uit meerdere mon-

den (e,f).¹ Wel blijkt bij nadere bestudering dat deze geciteerde 'weergaven' doorgaans in cultureel specifiek taalgebruik zijn vervat. Juist dit laatste maakt deze constructie interessant voor een feministisch linguïstische analyse. Maar niet alleen de manier waarop mensen rapporteren, of de onderwerpen waarbij dit gebeurt, ook wie woorden in de mond gelegd krijgt (en door wie), blijkt gendergevoelig te zijn. Sterker nog, meer in het algemeen vallen niet-dominante groepen te relateren aan *direct reported speech*, waardoor dit type taalgebruik dus een niet te onderschatten linguïstisch mechanisme lijkt te zijn in het creëren en handhaven van ongelijkheid tussen mensen.

In de begintijd van Vrouwenstudies, midden jaren zeventig van de vorige eeuw, werd naarstig onderzoek gedaan naar seksismen en androcentrismen in taalgebruik, waardoor zelfs Van Dale zijn woordenboeken kuiste en stereotiepe voorbeeldzinnen schrapte. Nu lijkt ineens geruisloos een nieuw vehikel de taal te zijn binnengedrongen waarmee 'al citerend' zowel genderstereotiepe beeldvorming als machtsongelijkheid worden gecreëerd. *Direct reported speech* kan op verschillende manieren in verband worden gebracht met vrouwen en met genderconstructie, en ik zal die hier

dan ook achtereenvolgens bespreken. Het doel hierbij is om een nieuw onderzoeksdomein op het gebied van taal en gender te openen: fictieve interactie. Er is binnen de veelheid aan literatuur over *reported speech* – behalve over het eventuele stereotiepe gebruik ervan door meisjes – nauwelijks of geen aandacht besteed aan de factor gender (zie bijvoorbeeld Holt & Clift, 2007).

Ik zal aan de hand van een reeks voorbeeldanalyses laten zien hoe het sprekend (laten) opvoeren van mensen in alledaagse en politieke gesprekken strategisch wordt ingezet en met welke effecten. Mijn doel is ook om onderzoekersters in andere disciplines dan de Taalwetenschap bewust te maken van de interactionele en manipulatieve kracht van zogenaamde pseudo-citaten. Het gaat dus enerzijds om de termen waarmee mensen een ander sprekend ten tonele voeren, maar ook wanneer mensen zichzelf citeren (ik zei: “*schiet mij maar dood*”), kunnen vragen gesteld worden aan de wijze waarop en waarover ze dit doen. Is er bijvoorbeeld een verschil in voorkeur bij sommige vrouwen of mannen te constateren in het direct of indirect citeren en, zo ja, wat kan daarvan de oorzaak zijn?

In dit artikel maak ik behalve van mijn collectie ‘ik-heb-zoiets-van’-citaten,² gebruik van de volgende gesprekken:

- a Pauw- en Wittemaninterviews (VARA-tv. 4-3-07 en 21-11-07),
- b Tweede-Kamerdebatten 12-12-06; 20-9-07; en
- c Oorlogsherinneringen van een Nederlandse verzetsstrijdster uit WO II.³

Geen enkele voorbeeldzin in dit artikel is verzonnen. Transcriptieconventies zijn volgens Childes (McWhinney, 1991 en zie Appendix).

Allereerst ga ik nader in op de vermeende rol van meisjes bij het gebruik van nieu-

we quotatieven in combinatie met directe citaten, daarna bespreek ik de genderconstructie die door middel van DRS bewerkstelligd kan worden. Vervolgens illustreer ik op basis van nauwgezette discourseanalyse enige interactionele functies van DRS en de mogelijke relaties die deze met genderidentiteiten en gender hebben.

Van Valley Girl tot Balkenende

Ruim een kwart eeuw is er al sprake van een opmerkelijk sociolinguïstisch verschijnsel dat zich mondiaal schijnt te voltrekken, namelijk de opkomst in verschillende taalgemeenschappen van zogenaamde ‘nieuwe’ quotatieven zoals: ‘van’ (Nederlands), ‘be like’, ‘to go’ (Engels), ‘comme’ en ‘genre’ (Frans), ‘ke ‘ilu’ en ‘kaze’ (Hebreeuws), ‘tipò’ (Italiaans), ‘tipa’ (Russisch), ‘typu’ (Pools), ‘ba’ (Zweeds) of ‘bara’ (IJslands).

We spreken hier (zie 2a) overigens van ‘nieuwe’ quotatieven omdat deze woordjes⁴ die een citaat (quote) in de directe rede introduceren, zijn ontstaan naast oude *verba dicendi*, werkwoorden als ‘zeggen’, zie 2b. Zin 2c is een voorbeeld van de indirecte vorm van citeren:

(2)⁵

- a dan zegt u van: “*die spandoeken wil ik niet zien*”
- b dan zegt u: “*die spandoeken wil ik niet zien*”
- c u zegt dan dat u die spandoeken niet wil zien

Alhoewel men vaak kan horen dat het hier om een recent en kwalijk nieuw-modisch verschijnsel gaat dat onderdeel uitmaakt van de ‘verloedering van onze taal’, blijkt zeker voor het Nederlands en voor het Engels dat het gebruik van deze constructies al vóór de jaren tachtig van de vorige eeuw



is ingezet.⁶ Daarbij is vooral de discussie wie de innovatoren ervan zijn en wat hen er toe beweegt deze quotatieven te gebruiken vanuit genderperspectief interessant.

Het eerste gebruik van nieuwe quotatieven in het Amerikaans-Engels zoals *like* en sinds kort ook *all* dateert van begin jaren tachtig en wordt toegedacht aan jonge witte meisjes, de zogenaamde 'Valley Girls'.⁷ Dit zijn *upper class*-meisjes uit Californië die rondhangen in 'the mall' (het winkelcentrum) en die voor het eerst sprekend werden opgevoerd door Frank Zappa in de volgende song:



She's a Valley Girl

In a clothing store

Like, "OH MY GOD"! (Valley Girl)

Like – "TOTALLY" (Valley Girl)

Encino is **like** SO BITCHEN (Valley Girl)

There's **like** the Galleria (Valley Girl)

And **like** all these **like** really great shoe stores

(Frank Zappa, 1982)



In de Engelstalige landen werd het gebruik van *like* of het oudere *go* geassocieerd met tieners en twintigers. In Israël wordt zelfs een hele jonge generatie (v/m) genoemd naar het nieuwe quotatief: de *ke'ilu* gene-

ratie; volgens Ziv (1998) om uitdrukking te geven aan een totale onverschilligheid van pubers. Voor andere talen, zoals het Duitse '*und ich so*', het Spaanse '*o sea*' en het Griekse '*kano*' wordt wel gewezen naar jeugdige sprekers als de innovatoren ervan, maar ook hier blijkt gender geen rol te spelen (Golato, 2002; Schwenter, 1996; Siamou, 2004).

Daily-Cain (2000) geeft door middel van een *matched guise* test⁸ inzicht in de hardnekkige associatie van vrouwen met nieuwe quotatieven: mensen die quotatief *like* niet gebruiken, worden als intelligenter en formeler (statusbewust) gezien dan mensen die dit *like* wel gebruiken. Deze laatsten worden echter als vriendelijk, solidair en loyaal beschouwd, en die laatste kwalificaties weer met 'vrouwelijkheid'.

Generalisaties over gender en het gebruik van nieuwe quotatieven lijken dus niet houdbaar. Sterker nog, Bucholtz en Hall (2005) tonen op micro-niveau aan dat verschillende groepen meisjes op eenzelfde Californische school nieuwe quotatieven op verschillende manieren gebruiken. De meest nieuwe, *all*, wordt door de groep meisjes met een nerd-identiteit niet gebruikt (zie 3), maar door de meisjes met een populaire identiteit wél (4):



Zappa met zijn dochter Moon Bron: The Demented Music Database

Christine (nerd-identiteit, vertelt over anderen)

(3)

Everyone goes: “o:::h” and they’re all jealous and and they’re like: “oh wow I wish I had a tutor”hihi

Josie (populaire identiteit, vertelt over het niet aangenomen zijn in de (*nerdy!*) computerclub van de school)

(4)

Oh I was all: “can I join your club?” (maar niet heus)

And they’re all: “no:” and I was all: “I don’t like you either”

(Bucholtz & Hall, 2005, p. 592)

Volgens Bucholtz en Hall drukken deze meisjes een gedeelde identiteit (leeftijd, ‘jeugd’) uit door nieuwe quotatieven te gebruiken in plaats van oude zoals *say*, maar welke ze precies gebruiken, hangt af van hun sociale stijl: nerd- of populaire identiteit. Bovendien blijken deze meisjes via hun citaten in de directe rede *negatieve evaluaties* van anderen te geven en daarmee impliciet positieve van zichzelf. Het zou interessant zijn om dat ook voor Nederlandse meisjes en jongensculturen te onderzoeken. Dat het negatief citeren van anderen niet voorbehouden is aan pubermeisjes, zal uit de rest van dit artikel blijken.

Hoge witte mannen

Om de stereotiepe opvatting te toetsen dat het gebruik van de nieuwe quotatieven typisch ‘vrouwelijk’ zou zijn, is verschillend onderzoek gedaan (zie voor literatuur Van Alphen, 2006). Voor het Nederlands bleek uit onderzoek van oudere gesproken corpora, niet onverwacht, dat het gebruik

van directe citaten met ‘van’ – bij dezelfde proefpersonen uit lagere of hogere klasse – tussen 1975 en 1993 was toegenomen (Vecht, 2003). Maar in 1975 gebruikten de mannen meer van-citaten dan de vrouwen en deze mannen kwamen uit de hogere klasse.⁹ Voor het Nederlands is de invoering van dit nieuwe quotatief dus te wijten/danken aan hoogopgeleide witte mannen. Tegenwoordig valt onze minister-president aan te wijzen als prominent gebruiker ervan: voorbeeld 1c is van JP de MP.

De vraag rijst nu: waarom heeft deze constructie niet alleen in Nederland, maar ook mondiaal zo’n hoge vlucht genomen? Voor een antwoord op deze vraag is het noodzakelijk om nader in te gaan op de interactionele functies van het citeren in de directe rede. De toename van het gebruik van ‘*van*’ lijkt namelijk gepaard te gaan met een toenemend gebruik van het direct ‘citeren’ van gezegdes en gedachtes. De vraag is dus wat personen eigenlijk ‘doen’ met al die directe citaten. Daarbij is het tijd om te bezien welke rol gender hierbij kan spelen.

Gender constructie: *It’s a girl*

Wanneer mensen elkaars woorden of gedachten in een directe vorm rapporteren, dan blijkt uit diverse onderzoeken dat het veelal conventionele cultuurspecifieke uitdrukkingen betreft (zie 1e “*doe maar gewoon*” en de fictieve dialoog in 1f). Hierdoor worden prototypische karakters gecreëerd, derden worden letterlijk (af)geschilderd als sprekende personages, er is sprake van ‘types of personae’ (Mazeland, 2006; Foolen, Van Alphen, Hoekstra, Lammers, Mazeland en Pascual, 2006). De vraag vanuit genderlinguïstisch perspectief is hier dan ook in welke linguïstische termen vrouwen (en mannen) *sprekend worden opgevoerd*? Het gaat dan om een stereotiepe reproduc-

tie van bepaalde linguïstische vormen of inhouden van het gerapporteerde.

Daaraan vooraf gaat echter de vraag of vrouwen en mannen eigenlijk wel in gelijke mate sprekend ten tonele worden gevoerd. Cameron (1992, p. 161) bijvoorbeeld, zag in een Amerikaanse babykliniek de altijd dringende vraag of het om een meisje of een jongen gaat, beantwoord door twee bordjes op de respectievelijke wiegjes:



Hier hebben we dus te maken met een van de eerste vormen van genderconstructie door middel van taal in een mensenleven: het meisje wordt hier als object en het jongetje als sprekend subject beschouwd.

Ook verder blijkt het niet gebruikelijk om vrouwen als sprekend subject op te voeren. Dendle (1997) bijvoorbeeld, wijst op een Oud-noorse saga waarin de vrouwen *nooit* met directe citaten worden geportretteerd.¹⁰ Zelfs niet in een dialoog tussen een vrouw en een man, zoals onderstaand voorbeeld laat zien:

(5)

And when she sees his hatred to be so great and such injury done to herself, then she tells her friends that she misses much from her noble friends and guardians, when she must be dishonoured in so many ways. Then that man who was called Gyor, who was raised with her there, and [was] of noble descent and a valiant man, said to her: “*Lady*” he says, “*that is true what you say...*” (Dendle, 1997, p. 405)

Opvallend is hier de volstrekt loze inhoud van het mannelijke citaat in vergelijking tot de emoties van de vrouw die zich veel beter zouden lenen voor ‘a fine speech’ zoals Dendle (1997, p. 406) stelt, die er verder op wijst dat verhalenvertellers directe citaten gebruiken om hun publiek belangrijke zaken in te prenten. Dat een oude saga een dergelijk resultaat geeft, is niet verwonderlijk, maar dat er ook nu nog ongelijkheid is in het citeren van vrouwen of van mannen, is wellicht minder voorspelbaar. Ik ga daar hieronder verder op in.

Spreken voor (en tegen) een ander

Recent trof Lauerbach (2006) in politiek taalgebruik in Groot Brittannië opmerkelijke verschillen aan in wier of wiens woorden ‘gereproduceerd’ worden. Uit haar onderzoek blijkt dat pseudo-citaten niet alleen verschillende beelden creëren van politici, maar juist in het bijzonder van ‘women, heavy losers, and the socially deprived’ (Lauerbach, 2006, p. 209) Zo wordt bijvoorbeeld de stoere Margaret Thatcher op stereotiep vrouwelijke wijze ten tonele gevoerd:

(6)

“Now for example I am hearing that Lady Thatcher (.) was frantically ending in messages during this campaign saying: “For goodness sake go on the economy”.¹¹”

Het is dus mogelijk om door een specifieke keuze van woorden een bepaald beeld te schetsen van een persoon. Door middel van *voicing* (het herhalen van wat iemand ooit heeft gezegd, zie voorbeeld 7 hieronder) en door *ventriloquizing* (letterlijk: buikspreken, het voor-zeggen van wat iemand ‘zou zeggen’, zie fragment 1 daarna) worden stereotiepen gecreëerd van perso-

nages. Hieronder volgen twee interessante Nederlandse voorbeelden van pseudo-citaten die opmerkelijk genoeg alleen in de monden van de vrouwelijke gasten worden gelegd door Pauw en Witteman op 3 april 2007.¹² Jeroen Pauw (PAU) stelt kennelijk een vraag aan gaste Verdonk (VER) maar hergebruikt de woorden van Aboutaleb, om vervolgens VER ‘boos sprekend’ op te voeren:

(7)

PAU: maar nu even iets anders, Achmed Aboutaleb heeft **gezegd** van: “*het was toch ook wel politiek gewin voor mevrouw Verdonk*”

PAU: u wordt daar zo boos om dat u **zegt**: “*ik ga niet meer met die man praten voordat ie z’n excuses aanbiedt*”

VER: ik vind dat dat **gezegd** moet kunnen worden, om te **zeggen** van: “*ik stap nu naar de rechter*”

Deze dialoog is opvallend metatalig: in elke zin wordt iets ‘gezegd’ en ook het antwoord is twee keer in termen van ‘zeggen’. Het zou interessant zijn om dit in een groter corpus vraag-antwoordsequenties kwantitatief en kwalitatief te analyseren. Gaat het om de inhoud van de proposities of om wat men zei, kan zeggen, mag zeggen, had willen zeggen, of zou willen *laten* zeggen? Dit laatste, *ventriloquizing*, iemand iets voorzeggen, gebeurt vervolgens glashelder bij de andere vrouw in dezelfde uitzending:

Fragment (1) “Iemand een kluij in de mond zetten”

Paul Witteman (WIT) wil van de directrice van het NIOD (DIR) weten of het NIOD ‘gaat onderzoeken in welke mate de Nederlandse regering heeft deelgenomen aan de oorlog in Irak’. Gewenst antwoord: ‘Ja, dat gaat het NIOD doen’:

- 1 WIT: **Als** aan u gevraagd wordt (...) te onderzoeken in welke mate de Nederlandse regering deel heeft genomen aan de oorlog in Irak.
- 2 DIR: hmm hmm.
- 3 WIT: daar is een hele discussie over.
- 4 WIT: **zegt u dan** van:
- 5 WIT: “*Ja dat kunnen we wel aan*”
- 6 WIT: “*daar voel ik wel wat voor*”
- 7 WIT: “*en mijn voorganger deed het met Srebenica*”
- 8 WIT: “*laat mij deze kluij maar eens in de mond zetten*” ?
- 9 DIR: Sebrenica was een ander geval. (...)
- 10 WIT: even los van Srebenica.
- 11 WIT: zou u dat aandurven?
- 12 DIR: op dit moment niet.
- 13 WIT: “*nee*” dus.

Witteman voert eerst een of andere anoniemus op: “als aan u gevraagd wordt” (regel 1) om vervolgens een reeks emoties te presenteren in zijn voorgezegde antwoord. De voorgebakken ‘quotes’ in regel 5-8 (elk een voorbeeld van *ventriloquizing*) bevatten geen neutrale proposities maar meer of minder zware emoties en gevoelens, waarvan we ons af kunnen vragen of dit iets te maken heeft met de sekse van de directrice. Immers, volgens Clark en Gerrig (1990, p. 767) zijn citaten demonstraties waarin sprekers ‘often dramatize voices for gender, emotion, dialect and much more’. In regel 5 gaat het over “*iets aankunnen*” in plaats van ‘iets doen’. In regel 6: ergens “*iets voor voelen*” en niet gewoon ‘iets willen’. In 7 wordt een *eergevoel* aangesproken om te wedijveren met een – mannelijke – voorganger. Regel 8 bevat een mij onbekende uitdrukking, hopelijk gebaseerd op een ‘flinke kluij van een taak’. Overigens is het niet ongewoon dat mensen voor anderen spreken, zoals dieren of baby’s, maar ook

– en de parallel is van Lauerbach – ‘to animate pussy cats, teddy bears, and other lovable objects’ (Goffman 1974, p. 536). Daarom is het zo opvallend dat uitsluitend de twee vrouwelijke gasten citaten in de mond worden gelegd.

Maar niet alleen gender lijkt in verband gebracht te kunnen worden met directe citaten. Lauerbach liet tevens zien dat naast vrouwen, politieke verliezers (zie voorbeeld 14, verderop), ook de *socially deprived*, (in casu de Britse onderklasse) regelmatig werden verwoord. Bij een eerste analyse van *reported speech* in onze eigen Tweede Kamer bleek echter tot mijn verbazing dat daar de *socially deprived* van onze samenleving (in casu niet-werkende niet-Nederlanders), niet zozeer sprekend worden opgevoerd, maar in pseudo-citaten negatief worden toe-gesproken! Zie de voorbeeldzinnen 8-11 hieronder, waarbij tevens opvalt dat Wilders (WIL) en Rutte (RUT) de groep die ‘weggewenst’ wordt, tutoyeren maar Balkenende (BAL) hen vovsvoeyert:¹³

(8)

WIL: (tegen niet-Nederlanders met een uitkering) ‘Ik zou in die situatie zeggen: *“draag wat bij en dan ben je welkom, doe je dat niet, ga dan weg”*’

(9)

RUT: (acht dit onuitvoerbaar, maar heeft een praktische oplossing) namelijk ‘dat je zegt tegen mensen die hier naartoe komen: *“je komt hier om te werken en dit betekent dat de sociale zekerheid niet voor jou openstaat”*’

(10)

BAL: (kan niet plotseling zeggen): *“u hoort er eigenlijk niet bij”*



(11)

BAL: (wil nooit een samenleving waar mensen de boodschap krijgen): *“u hoepelt maar op, u hoort er niet bij”*

Slechts één ander persoon wordt in deze Tweede Kamervergadering (die vijf uur duurde) zogenaamd toegesproken (en wel door een heel kabinet). Dat dit een vrouw betreft, is wellicht toeval:

(12)

RUT: Ik ben blij dat het demissionaire kabinet niet tegen het staatshoofd heeft hoeven zeggen: *“wij komen er niet uit, lost u het maar op”*

Dat het hier naast *“u hoepelt maar op”* wederom gaat om een gedisprefereerde, namelijk negatieve, lading van het citaat (*“lost u het maar op!”*) is wellicht minder toeval. Hier kom ik in de conclusie op terug.

Spreken in verhalen

Hierboven hebben we gezien hoe er tegen of over vrouwen gesproken wordt door middel van directe citaten. Een van de weinigen die onderzocht heeft hoe vrouwen

zélf omgaan met direct gerapporteerde taal, is Johnstone (1993) die verhalen van Texaanse vrouwen en mannen kwantitatief en kwalitatief analyseerde.¹⁴ Haar interesse gaat uit naar de relatie tussen de sociale wereld in een verhaal en de linguïstische keuzes daarbij, en de sociale wereld waaruit het verhaal is ontstaan. Verhalen reflecteren de sociale werkelijkheid maar creëren en manipuleren die ook. Zo handelt in de mannenverhalen de man doorgaans alleen en met goed gevolg, terwijl in de vrouwenverhalen vrouwen minder vaak alleen optreden, en dan ook met minder goed gevolg. In de mannenverhalen is er minder vaak en minder langdurig sprake van *reported speech* dan in de vrouwenverhalen. In de vrouwenverhalen speelt gesproken interactie een grote rol, zoals blijkt uit niet voor het verhaal noodzakelijke details als persoonsnamen of verwijzingen naar spreken of taalgebruik als 'we were just talking and visiting' (zie voor een Nederlands voorbeeld fragment 5, regel 3 "we zeiden zo tegen elkaar"). De Texaanse mannen noemen meer namen van objecten (auto's of filmtitels) en specificaties van plaats en tijd, maar kunnen een gebeurtenis vertellen zonder enige verwijzing naar taal, waardoor het concept van de traditioneel zwijgende man wordt versterkt. De vrouwen daarentegen rapporteren zelfs iets dat juist niet gezegd is als onderdeel van een verhaal: 'had ik dat maar gezegd' of zij melden expliciet zich 'helaas de exacte woorden niet meer te herinneren'. Voor beide genders blijft *reported speech* echter een functioneel evaluatief middel waarmee sprekers, door de geconstrueerde dialogen, een verhaal verduidelijken en zodoende een ervaring delen met de hoorders. Dit laatste brengt ons op de diverse functies die directe citaten in gesprekken hebben

en waarvan ik hieronder enkele relevante zal bespreken.¹⁵

Spreken met distantie

Een van de belangrijkste interactionele functies die het rapporteren van iets in de directe rede heeft, is dat er een zekere distantie is tussen de spreker (de animator van de woorden, Goffman, 1981) en het gezegde, omdat de eigen woorden of het eigen perspectief er niet in doorschemert. Zowel direct als indirect citeren is een vorm van reflexief taalgebruik, maar bij de directe rede presenteert de 'spreker' een uiting vanuit het perspectief en de 'originele' stem van de gerapporteerde (Lucy, 1993). In de indirecte rede wordt de 'originele' uiting verwoord vanuit het perspectief van de huidige spreker. In het voorafgaande hebben we al gezien hoe Pauw en Witteman listig gebruikmaken van de distantierende functie van de directe rede: de verantwoordelijkheid van woorden wordt afgeschoven op derden. In het volgende zal ik laten zien hoe belangrijk en noodzakelijk het soms kan zijn om iets te rapporteren in de directe rede en de 'originele' stem voor een hoorder te reproduceren.

In fragment (2) uit de oorlogsherinneringen van een verzetsstrijdster¹⁶ wordt een zeer belangrijk feit in de directe rede verwoord. Op de vraag van de interviewer (INT) aan de verzetsstrijdster (VZS) hoe deze eigenlijk bij de verzetsgroep VZG is gekomen, voert ze haar broer op als handelend persoon: "mijn broer heeft me erbij gehaald". Voordat VZS verder wil vertellen in de actieve ik-vorm ("en toen ben ik dus" regel 3) onderbreekt ze zichzelf en reproduceert in de directe rede de belangrijke woorden van haar broer, die het begin moeten zijn geweest van haar – *ongevraagde* – deelname aan het verzet:

Fragment (2) "Jij gaat koeriersdiensten doen"

- 1 NT: Hoe is het gegaan?
- 2 VZS: Mijn broer heeft me erbij gehaald.
- 3 VZS: En zo is het begonnen en nou toen ben ik dus eh+...
- 4 VZS: en toen op een gegeven moment zegt ie: "*je bent ingedeeld bij VZG*"
- 5 VZS: ik zeg "*oh*".
- 6 VZS: zonder iets te vragen: "*jij gaat koeriersdiensten doen*".

Allereerst valt op dat de spreekster de hoorders geen expliciete informatie geeft over haar eigen emotie, behalve het korte "*oh*" waaruit we alleen kunnen afleiden dat spreekster verrast is en in ieder geval niet stond te springen ('ah leuk') om ingedeeld te worden in een verzetsgroep.¹⁷ Bovendien benadrukt VZS in regel 6 expliciet dat haar niets werd gevraagd en citeert ze letterlijk de dwingende woorden van haar broer: namelijk het 'doen van koeriersdiensten', hetgeen hier dus gewoon als een bevel kan worden opgevat.

Om de kracht van de directe rede te illustreren, geef ik hier de *indirecte* rapportage, waarin de directieve uitingen 'je bent', en 'je gaat' verdwenen zijn.

(4-6')

'op een gegeven moment zei hij tot mijn verrassing en ongevraagd dat ik ingedeeld was bij de VZG en dat ik koeriersdiensten moest gaan doen.'

We zien hier dat VZS de hoorder expliciet deelgenoot maakt van het taalgebruik waaronder ze kennelijk gebukt ging, en dit is dan ook een prachtige illustratie van Johnstone (1993, p. 76) die de verhalen van de vrouwen niet ziet als 'women's discourse

about their powerless worlds', maar liever als 'statements about the world-creating power of discourse'. Ook lijkt een vertaling naar gender niet goed mogelijk: een broer (verzetsman, VZM) die door een zus bij het verzet is gedaan of gegaan:

(2-6")

Mijn zus heeft me erbij gehaald, op een gegeven moment zei ze: "*je bent ingedeeld in de VZG*". Ik zeg: "*oh*". Zonder iets te vragen: "*jij gaat koeriersdiensten doen*".

Het lijkt bijna ondenkbaar dat daarna de interviewster gewoon verder zou gaan zoals bij de zuster: "*dus u kende de naam van de verzetsgroep*" in plaats van iets als: 'dus u doet altijd wat uw zuster zegt?' Ook valt op hoe gendergebonden de taak 'koeriersdiensten' was.

Een ander voorbeeld van het gebruik van de distantiërende functie van de directe rede is het volgende: Verzetsstrijdster antwoordt op de vraag of ze ooit iets heeft gedaan in de oorlog waar ze niet mee zou kunnen verder leven, dat dat gelukkig niet het geval is, en vervolgt dan:

(13)

VST: "Het idee dat je nu zou moeten denken van:

"Oh ik heb toen in het kamp"

– laa'k maar zeggen –

"een brood van iemand gestolen"

– ik noem maar iets –,

Dat is toch ook doodzonde, zeg!"

Het leidt geen twijfel dat de propositie P 'ik heb in het (concentratie-)kamp een brood van iemand gestolen', te erg is voor woorden en daarom vier keer linguïstisch verzacht moet worden: eerst door de distantie van de directe rede, twee keer expliciet

door de metatalige afzwakkingen “ik zeg/ noem maar iets” en ten slotte door ‘van’: dat – net zoals alle andere nieuwe quotaties aan het begin van dit artikel – de hoorder duidelijk maakt dat datgene wat ‘geciteerd’ is maar een benadering is, een representatie van een prototypische uiting of innerlijke gedachte “P”.

Geen woorden voor

Een tweede belangrijke interactionele functie van de directe rede is dat mensen hierdoor niet alleen verbale maar ook non-verbale eenheden kunnen rapporteren. De directe rede geeft niet alleen de inhoud van een uiting weer, maar stelt daarbij de vorm op de voorgrond. Daarom kan de directe rede een variëteit aan linguïstische en paralinguïstische constructies bevatten die niet (of zelden) in de indirecte rede kunnen. Het gaat dan om incomplete zinnen, subjectloze imperatieven, vocatieven, gebaren en non-lexicale geluiden, lichaamshoudingen, gezichtsexpressies; innerlijke gevoelens, attitudes en andere monologen; taboes en profane uitdrukkingen (Van Alphen, 2006).

In het volgende fragment (3) schrijft ene Eva op internet haar mening over een aflevering van *Gooise Vrouwen* (waar een man in een waterloos zwembad duikt). In zin 1 en 3 deelt Eva haar gevoelens met ons (*bah en duhuh*), in zin 3 ‘zien’ we de man iets ‘zeggen’ en in 4 ‘horen’ we de man neerkomen, waarna in 5 de kern van deze constructie netjes wordt verwoord.

Fragment (3) “Geen woorden voor”¹⁸

EVA:

- 1 Toen ze zo dronken gingen doen had ik wel zoiets van: “*hè bah wat nep*”.
- 2 En toen het klapstuk. Je zag ‘m al zeggen van: “*ja we gaan naar het zwembad*”

- 3 toen dacht ik nog van: “*duhuh dat kan niet*”
- 4 En toen sprong ie vol overgave: “*AAAAAAAAAAAAAH boenk*”
- 5 Ik had echt zoiets van: “*o geen woorden voor*”
- 6 Ik blijf zeker kijken: “*helemaal⁹ spannend!*”

Wie met bovenstaande zinnen de IQ (Indirect Quotation)-test doet, en alle uitingen in de indirecte rede zet, zal zien dat veel emoties verdwijnen of verminderen zoals in (1) ‘toen ze zo dronken gingen doen vond ik dat helaas wel nep’. Het afkeurende ‘bah’ verdwijnt in het zwakkere ‘helaas’. De indirecte vorm van 4 vereist meer details: ‘en viel met een harde klap/plat/dood op de droge vloer’. Alhoewel de ‘ik’ in (5) gewoon ‘met stomheid geslagen of sprakeloos’ is, blijft ze zeker kijken. De reden daarvan zou in de indirecte rede wat saai (en lang) worden: ‘omdat het helemaal spannend is’.

Ook in de herinneringen van Verzetsstrijdster komen fragmenten voor waar emoties (in taboewoorden) worden gedeeld die alleen in de directe rede kunnen worden gerepresenteerd. Maar bovenal is het in regel 1 niet betekenisloos dat het aanwijzen door spreekster van de verrader ‘Dick Baas’ (met als gevolg diens dood) in de distantie van de directe rede wordt gerepresenteerd:

Fragment (4) “daar gaat ie”

VZS:

- 1 Ik zie: Dick Baas komt terug en ik zeg tegen Leen Fulda: “*daar gaat ie*”
- 2 en die begint te schieten.
- 3 “*godsallejezus*”

Bij een vertaling naar de indirecte vorm van 4.1. klinkt een grotere verantwoordelijkheid van de spreekster door, omdat daarin

oorzaak en gevolg expliciet verwoord moeten worden:

4.1' 'nadat ik Dick Baas aangewezen had, schoot Leen Fulda hem neer'.

Opvallend is dat in de indirecte rede ook – naast de levendige tegenwoordige tijd – alle verwijzingen naar het 'spreken' verdwijnen. Tenzij de vertaling als volgt wordt:

4.1'' 'toen ik zag dat Dick Baas terugkwam zei ik tegen Leen Fulda dat hij daar liep waarop die begint te schieten'. [Merk op dat de referentie van 'hij' en 'die' nu ingewikkeld wordt]

Gedeelde ervaring

Zoals hierboven al doorschemerde, is een derde belangrijke interactionele functie van de directe rede het versterken van de *common ground*: de gedeelde opvattingen en kennis tussen de spreker en de hoorder. Door de woorden van een ander letterlijk en levendig 'voor te doen' verkrijgt de hoorder namelijk eenzelfde ervaring als de spreker. Hieronder bijvoorbeeld deelt de spreekster in de directe rede de angstige gedachten die 'je' hebt als 'je' met illegale blaadjes tijdens de oorlog in de trein zit:

Fragment (5) "controle"

VZS:

1 Daar ga je dan naartoe en dan zit je in de trein en dan denk je:
"jeezuszeg godbewaar me als er controle komt"
 zit er een kerel, ik denk: *"jeezus zeg, die heeft het in de gaten"*

In het volgende fragment is Verzetsstrijdster inmiddels ontsnapt aan gevangenneming maar is niet gaan onderduiken ('ik zeg: "nee ik duik niet onder"). Zij woont bij haar zuster totdat op een avond de bel

gaat. Vervolgens worden we met zeven verschillende 'voices' deelgenoot gemaakt van de omslag van een 'gezellige avond samen thuis' naar het weggevoerd worden door vier boeven: "*dat gaat niet door*" die haar vervolgens 'bestoken met' vragen over verblijfsplaatsen van anderen en die door het staccatotempo en de luide STEM letterlijk hoorbaar worden overgedragen.

Fragment (6) "gezellig samen thuis"

VZS:

1 En 's avonds. We zaten thuis. Ik was weer terug in de+... Ik woonde toen in de Blegenstraat bij mijn zuster. En we zaten 's avonds. Het was sperrtijd.
 2 En na achten moest je thuis zijn. Enne+...
 3 We zeiden zo tegen elkaar: <opgewekte toon>
 4 "*o jongens lekker gezellig, hè? zo samen thuis!*" <knusse toon>
 weet je wel? <tegen INT,stem 'nu'>
 5 En om ik geloof om half twaalf wordt er gebeld
 6 "*o dat gaat fout*"
 7 INT: u was te laat. VZS: JA!
 8 Kwamen er naar boven: Oehlslager, die naderhand vermoord is, op de Adelheidlaan, Oehlslager en nog een paar van die boeven.
 9 Met z'n vieren. Kwamen ze me ha+...
 10 en en ik geloof dat Murris er toen ook weer bij was? Ja. <vraag/antw zichzelf>
 11 Die kwamen met zijn vieren boven en die zeggen: "*hoe kom jij vrij?*"
 12 "*hoe ik vrij kom? Gewoon met m'n benen, hè?*" <brutale toon>
 13 "*O heb jij je niet gemeld bij de Eekelenstraat?*"²⁰
 14 ik zeg: "*ik weet nergens van, ze hebben mij gezegd: "je moet je bij het politiebureau afmelden" nou dat heb ik gedaan*" <citaat in citaat>

- 15 Toen zeiden ze: “*o maar dat gaat niet door, aankleden, mee!*”
- 16 Dus, ik zeg thuis: “*dag!*” hihhi
 <opgewekte toon>
- 17 1 maart! ik zal het nooit vergeten.
 <stem ‘nu’>
- 18 ik weer mee.
- 19 ik mee naar de+.... En+....Met+....
- 20 O ik zal het echt nooit vergeten, zeg!
 <stem ‘nu’>
- 21 zat ik midden in in de bus tussen die vier boeven, zeg!
 <stem ‘nu’>
- 22 jeezus
 <stem ‘nu’>
- 23 begonnen ze me meteen in die bushalte te bestoken met:
- 24 “*waar is Eef Karsten?*”
- 25 “*waar is ‘die en die?’*”
- 26 “*WAAR IS?*” <citeert met scherpraspande blaffende stem>
- 27 “*WAAR IS?*” <citeert met scherpraspande blaffende stem>
- 28 want toen had Oehlslager pas verteld wie ik was.
 <stem ‘nu’>
 <namelijk: ‘de zuster van mijn broer’>

De opgewekte toon en de bizar/laconieke afscheidsgroet “*dag*” in regel 16 lijkt de huiselijke verbale interactie (zie Johnstone hierboven!) uit regel 3 (“*we zeiden zo tegen elkaar*”) af te ronden. Wellicht dient het tevens als voorbeeld dat men in zulke gevaarlijke situaties maar beter opgewekt en ‘normaal’ kan blijven doen.

Een van de consequenties van het gebruik van directe citaten is dat luisteraars zelf moeten afleiden waarom iets geciteerd wordt. Hier wordt dit geïllustreerd door regel 6, waarin alleen de nogal cruciale innerlijke gedachte/constatering “*o dat gaat fout*” wordt gereproduceerd. Opvallend is dat de interviewster inderdaad meteen in regel 7 de onuitgesproken gevolgtrekking aan spreekster voorlegt: “*u was te laat* (om te vluchten)”

In totaal bevat dit fragment zeven verschillende perspectieven of ‘*voices*’ van de S(preekster):²¹ S als

- i Vertelster (1,2,3,5,8,9,11,18,19) en als
- ii Evaluerende Vertelster ‘nu’ tegen INT (4a,17,20,21,22,23,28),
- iii S. tegen Zuster (4, 6?, 16),
- iv S. tegen Zelf (6?,10);
- v S. tegen Vier Boeven (12,14);
- vi Vier Boeven tegen S. (11,13,15,24,25,26, 27);
- vii “*Ze*” tegen S. (14).

De meerderheid is in de directe rede, zodat zelfs in de neergeschreven vorm de lezers deelgenoot worden gemaakt van deze cruciale avond met bijbehorend taalgebruik.

Evidentialiteit: ‘zei ik al’

Een andere functie van DRS die hier niet onbesproken mag blijven, is het feit dat het rapporteren van *eigen* woorden een krachtig middel is om – vooral in een debat – anderen te tonen dat men zelf iets al eerder heeft bedacht of gezegd, en dat men daarom de eerste rechten heeft om ergens een oordeel over te vellen. Clift (2006, p. 579) noemt dit een interactionele troefkaart waarmee de spreker puur op de basis van chronologie op haar of zijn strepen gaat staan: *pulling rank*. Het is dan ook niet verwonderlijk dat we dit in politiek of competitief taalgebruik tegenkomen. Onderstaand voorbeeld, van een man die zich beroept op de eerdere eigen woorden, is om twee redenen interessant. Ten eerste omdat hem woorden (een kluij) in de mond worden gelegd in een P&W-uitzending (de dato 21-11-07), maar het betreft hier dan ook, in de woorden van Lauerbach, een ‘politieke loser’: partijvoorzitter Van Zanen (ZAA) van de VVD kondigt zijn ontslag aan na een mislukt jaar vol Verdonk-perikelen. Hierop

presenteert Pauw (PAU) hem een voorgebakken – negatieve – gedachte:

(14)

PAU: déntk u dan ook van: “*ja ik was gewoon niet goed*”?

ZAA: eh ja eh ja.

Vervolgens construeert Van Zanen zélf een fictieve vraag-antwoordsequentie, waarin hij zichzelf de gelegenheid geeft om te zeggen wat hij al eerder gezegd zou hebben...

(15)

ZAA: Als u nu zegt van: “*was het niet beter geweest om, bijvoorbeeld, je beter voor te bereiden op die lijsttrekkersverkiezing?*”

ZAA: ja natúúrlíjk! maar dat heb ik al eerder gezegd: “*dat blijkt ook uit het rapport Dekker*”

Merk op dat ook in deze fictieve dialoog er weer sprake is van asymmetrisch tutoyeren, terwijl in het ‘echte’ gesprek men elkaar wederzijds voutsvoeert. Bovendien heeft de inhoud van het citaat een negatieve, vermanende lading. Ik kom hier in de discussie op terug.

Het zal duidelijk zijn dat verder onderzoek naar fictieve interactie, in het bijzonder citaten in de directe rede en pseudo-citaten, en het gebruik en de functies daarvan door vrouwen en mannen uitsluitend kan geschieden in nauw omschreven talige praktijken als bovenstaande.

Conclusie en discussie

In dit artikel heb ik naast de bespreking van de schaarse literatuur over vrouwen en *direct reported speech* (DRS) een aantal voorbeeldfragmenten gepresenteerd waarin op verschillende manieren en door



verschillende mensen gebruik gemaakt werd van fictieve interactie in de vorm van citaten en pseudo-citaten. Hierbij kwam een opmerkelijke relatie tussen niet-dominante groepen en direct gerapporteerd taalgebruik naar voren. Zo bleken vooral vrouwen emotionele ‘woorden in de mond gelegd te krijgen’, of op stereotiepe wijze sprekend te worden opgevoerd. Bovendien bleek uit mijn data onverwacht dat ook de geadresseerden van een fictief ‘citaat’ niet willekeurig zijn, zoals de ‘niet-werkende niet-Nederlanders’ die denigrerend werden ‘toegesproken’ door leden van de Tweede Kamer. Citeren doet zich dus niet alleen voor in de vorm van *voicing* (na-zeggen) en *ventriloquizing* (voor-zeggen), maar dus ook als ‘toespreken’. Mijn bevindingen in dit artikel leiden tot de hypothesevormende conclusie dat het gebruik van (pseudo-)citaten niet alleen een reflectie vormt van ongelijkheid in de samenleving maar die ook reproduceert en versterkt.

Hier speelt wellicht een rol dat de ‘citatens’ doorgaans een negatieve lading hebben en dat daarom de gezichtsbedreiging voor de geadresseerde (of van de spreker zelf indien ‘te erg voor woorden’) moet worden verzacht door de distantiërende vorm van de directe rede, zoals ook tegen de koningin noodzakelijk was: ‘*lost u het maar op!*’

Een ondersteuning voor de hypothese (zie ook Van Alphen, 2006) dat directe ci-

taten vaak gedisprefereerde uitingen zijn, vormen de woorden van ‘politieke loser’ Van Zanen in voorbeeldzin 15 hierboven. Niet alleen spreekt hij zichzelf vermanend toe maar in deze *fictieve* dialoog ‘laat’ hij zich door ‘Pauw’ tutoyeren en corrigeren: ‘je had je beter moeten voorbereiden’, zoals ook in de Tweede Kamer kwetsende ‘citataten’ gepaard gingen met asymmetrisch tutoyeren.

Als het zo is dat (pseudo-)citataten doorgaans negatief geladen zijn, zou dat wellicht verklaren hoe juist vrouwen, politieke *losers* en andere sociaal zwakkeren door middel van directe ‘citataten’ bejegend kunnen worden, zoals we zagen bij de wens tot ‘*ophoepelen*’ van sommige groepen.

Als het zo is dat dit soort ‘citataten’ vooral negatief geladen is, dan valt ook te verklaren waarom sommigen door het sprekend opvoeren van anderen een negatief beeld van anderen en een positief beeld van zichzelf kunnen creëren. Meer in het algemeen moet onderzocht worden of en in hoeverre ongelijkheid tussen in- en *out*groepen door middel van (pseudo-)citeren tot stand wordt gebracht.

Daarnaast is het van belang om te onderzoeken welke rol ‘taal’ eigenlijk in de verhalen van vrouwen (en mannen) speelt en in hoeverre het gerapporteerde taalgebruik daarin een weerspiegeling is van de talige buitenwereld? In hoeverre is er, zoals het fragment “*jij gaat koeriersdiensten doen*” liet zien, sprake van een reflectie van ‘the power of discourse’?

Ik hoop dat dit artikel duidelijk heeft gemaakt dat sociolinguïstische factoren als gender, etniciteit en in het algemeen niet-dominante groepen, betrokken moeten worden bij onderzoek naar de interactionele praktijken van fictieve interactie in het algemeen en (pseudo-)citeren in het bijzonder. Door de distantierende functie van de

directe rede kan men afstand nemen van pijnlijke gebeurtenissen of dialogen in het eigen leven. Door de distantierende functie van ‘citataten’ kan men ook ongemerkt en ongestraft (“*het zijn niet mijn woorden, hoor!*”) pijnlijke en kwetsende uitingen doen. Dat sommige groepen daar eerder slachtoffer van kunnen worden dan anderen, is helaas niet ondenkbaar.

Appendix: Transcriptienotaties

+...	= spreekster breekt zelf zin af
KAP	= uiting LUID uitgesproken
Nee:::::	= lang aangehouden klinker
< >	= commentaar van de transcribente
(...)	= weggelaten tekst, niet relevant voor analyse

Noten

- 1 Ook al lijkt een uiting direct geciteerd, als in ‘Je zei net nog: “alles is fictief” dan nog is de inhoud en stem van datgene wat tussen de dubbele aanhalingsstekens staat, niet gelijk aan het origineel (Tannen, 1986; 1989; Clark & Gerrig, 1990; Clift, 2006). De (bredere) notie fictive interaction is van Esther Pascual (2006, MS).
- 2 Deze collectie (n=110) komt uit alledaagse gesproken huis-,tuin- en keukengesprekken verzameld en getranscribeerd door mijn studenten (>1995) ten behoeve van het college Taal en Interactie aan de UvA.
- 3 De oorlogsherinneringen van de verzetsstrijdster zijn in 1978 opgenomen (met dank aan MJS). De transcriptie ervan is gedaan in 2007 door de autrice van dit artikel.
- 4 Jeroen Pauw tegen ex-minister Rita Verdonk, Vara 3 april 2007.
- 5 Het is nog een punt van discussie of het hier gaat om partikels, discourse markers of iets dergelijks.
- 6 De linguïstiek spreekt van ‘nieuwe quotatieven’, ook al bestaan ze een tijdje, omdat ze nieuw zijn in het grammaticale systeem van bepaalde talen. Omdat het echter geen nieuwmodisch verschijnsel is, zet ik ‘nieuw’ tussen enkele aanhalings-

- tekens. Dit sluit ook aan bij de internationale conventies.
- 7 De term 'Valley Girl' refereert aan UMC-meisjes uit de San Fernando Valley in Zuid-Californië met de associatie 'verwend met (on) natuurlijk blond haar en uitsluitend geïnteresseerd in shoppen en uiterlijk'. Tegenwoordig kunnen meisjes van diverse etniciteiten 'Valley Girl' worden genoemd indien ze buitensporig materialistisch in hun gedrag zijn.
 - 8 In een 'matched guise test' uit een en dezelfde spreekster of spreker twee verschillende talige vormen, zodat stem- en persoonlijkheidskenmerken het oordeel van proefpersonen over de twee taalvarianten niet beïnvloeden.
 - 9 Zie voor verdere sociolinguïstische details over 'van': Van Alphen (2006) en Foolen et al. (2006).
 - 10 Ágrip af Nóregs konunga sögum (Compendium of accounts of the Kings of Norway).
 - 11 Lauerbach, 2006: Jonathan Dimbleby in 1997 over Thatchers vermeende bijdrage aan een politieke campagne.
 - 12 Pauw & Witteman, VARA 3-4-2007. http://omroep.vara.nl/Uitzending_gemist.167.o.html
 - 13 Uit: Handelingen van de Tweede Kamer, 3e vergadering, 20 september 2007.
 - 14 Goodwins' belangrijke werk *He-said-she-said* (1990) gaat op een andere dan hier behandelde manier over *reported speech*.
 - 15 In Van Alphen (2006) noem ik er meer. Bovendien wijs ik er daar op dat één uiting meerdere functies tegelijkertijd kan hebben. Ik bespreek ze hier echter afzonderlijk.
 - 16 Gesprek uit Privécollectie. VZG=pseudoniem voor de naam van de VerZetsGroep. Alle persoonsnamen, straat- en plaatsaanduidingen zijn geanonimiseerd. Met uitzondering van SD-leider Oehlslager. Fragmentcode 11.25 IB.
 - 7 'Oh' wordt ook wel een marker of surprise genoemd (Schiffrin, 1987).
 - 18 Geef je mening over Gooise Vrouwen <http://gooishevrouw.web-g.nl/gooishevrouw/2005/11/index.html> EVA 4-11-2005 13:55.
 - 19 'Helemaal': is dit een eerste token van de Nederlandse variant van het Engelse "I'm all excited"?
 - 20 Eekelenstraat (pseud.): Hoofdkwartier Sicherheits Dienst (SD); Oehlslager (geen pseud.) =Leider SD; Eef Karsten (pseud. Lid verzetsgroep).
 - 21 Het zal inmiddels duidelijk zijn dat de notie 'spreekster' of 'spreker' wat minder eenduidig is dan doorgaans wordt aangenomen, vandaar de afkorting S (zie ook Goffman, 1981).

Literatuur

- Alphen, I. C. van (2006). Ik had zoiets van "doei". Interactioneel sociolinguïstische aspecten van van-citaten. J.Nortier & B.Tahitu (Eds.), *Artikelen voor de 5^e Sociolinguïstische Conferentie*. Delft: Oburon, pp. 29-42. Pdf: <http://home.medewerker.uva.nl/i.c.van.alphen>.
- Bucholtz, M. & K. Hall (2005). Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies* 7 (4-5), 585-614.
- Cameron, D. (1992). *Feminism and Linguistic Theory*. London: McMillan.
- Clark, H. & R. Gerrig (1990). Quotations as Demonstrations. *Language* 66, 764-805.
- Clift, R. (2006). Indexing Stance: Reported Speech as an interactional evidential. *Journal of Sociolinguistics* 10/5, 569-595.
- Dailet-O'Cain, J. (2000). The sociolinguistic distribution of and attitudes toward *focuser like* and *quotative like*. *Journal of Sociolinguistics* 4/1: 60-80.
- Dendle, P. (1997). Direct Discourse and Gender in the Ágrip af Nóregs konunga sögum. *Neophilologus*, 81, 3,(july), <http://www.springerlink.com/content/ko613846w6489731/> 3-11-2007.
- Foolen, Ad, I. van Alphen, E. Hoekstra, H. Lambers, H. Mazeland and E. Pascual (2006). Het quotatieve *van*. Vorm, functie en sociolinguïstische variatie. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, nr. 76, *Thema's en trends in de Sociolinguïstiek* 5 (2), pp. 137-149.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis – an essay in the organization of experience*. Boston: Northeastern Press.
- Goffman, E. (1981). *Forms of Talk*. Oxford: Blackwell.
- Golato, A. (2002). An innovative German quotative for reporting on embodied actions: Und ich so/und er so 'and I'm like/and he's like'. *Journal of Pragmatics* 32, 29-54.
- Goodwin, M.H. (1990). *He said she said Talk as social organization among black children*. Bloomington: Indiana University Press.

- Holt, E. & R.Clift (Eds.) (2007). *Reported Talk. Reported Speech in Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnstone, B. (1993). Community and Contest: Mid-western men and women creating their worlds in conversational storytelling. In: Tannen, D. *Gender and conversational interaction*. New York/Oxford: Oxford University Press, pp. 62-80.
- Lauerbach, G. (2006). Discourse representation in political interviews: the construction of identities and relations through voicing and ventriloquizing. *Journal of Pragmatics* 38, 196-215.
- Lucy, J.A. (1993). Reflexive language and the human disciplines, in J.A.Lucy (Ed.) *Reflexive Language Reported speech and metapragmatics*, pp.9-32. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mazeland, H. (2006). "VAN" as a quotative in Dutch: Marking reported speech as a typification. T. Koole, J. Nortier and B. Tahitu (Eds.), *Artikelen voor de 5^e Sociolinguïstische Conferentie*. Delft: Oburon, pp. 354-365.
- McWhinney, B. (1991). *The Childes project. Tools for analyzing talk*. Hillsdale, New York: Lawrence Erlbaum. Plus: <http://childes.psy.cmu.edu/>.
- Pascual, E. (MS) Manuscript. It's like, why enacted fictive interaction? On the multifunctionality of direct speech in the jury room. Te verschijnen: *Journal of Pragmatics*.
- Pascual, E. (2006). Fictive interaction within the sentence: A communicative type of fictivity in grammar. *Cognitive Linguistics* 17(2), 245-267.
- Schwenter, S. A. (1996). Some reflections on 'o sea': a discourse marker in Spanish, *Journal of Pragmatics* 25, pp. 855-746.
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. New York: Cambridge University Press.
- Siamou, M. (2004). *A 'new' quotative in Greek?* Master Thesis Linguistics, University of Amsterdam.
- Tannen, D. (1986). Introducing constructed dialogue in Greek and American Conversational and Literary Narrative, in F. Coulmas (Ed.) *Direct and Indirect Speech*. Berlin: Mouton de Gruyter. pp. 311-332.
- Tannen, D. (1989). *Talking voices. Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vecht, D. (2003). De van-citatie in de Nederlandse Spreektaal. Een linguïstisch en socio-linguïstisch onderzoek. Doctoraalscriptie Taalwetenschap Universiteit van Amsterdam
- Ziv, Y. (1998). Hebrew KAZE as discourse marker and lexical hedge: Conceptual and procedural properties, in: A.H. Jucker & Y. Ziv, *Discourse Markers: Descriptions and theory*: Amsterdam: John Benjamins, pp. 203-221.